

Motion till riksdagen 2006/07:So201

av **Barbro Westerholm (fp)**

Åtgärder mot negativ särbehandling av äldre

Sammanfattning

Under 1900-talet ökade medellivslängden med ett kvarts sekel. Det är i huvudsak friska år som lagts till livet. Samtidigt upplever många äldre en negativ särbehandling. Man ses inte som en resurs i arbetslivet, och de ideella insatser man gör efter pensioneringen uppskattas inte till deras fulla värde. Negativa bilder och myter om åldrandet lägger hinder i vägen för äldre att fritt kunna välja hur de vill leva sina liv och få sina behov tillgodosedda. Den parlamentariska utredningen *Äldrepolitik för framtiden* (SOU 2003:91), i dagligt tal kallad Senior 2005, lämnade en rad förslag om åtgärder mot negativ särbehandling av äldre. I motionen yrkas att dessa förslag bör genomföras liksom förslag till åtgärder som tagits upp internationellt för att förebygga negativ särbehandling (diskriminering) av äldre.

Fel! Okänt namn på

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Förslag till riksdagsbeslut.....	3
Bakgrund.....	4
Arbetsliv och pensionering	4
Kronologiska åldersgränser.....	5
Myter om åldrandet.....	5
Massmedierna	6
Exempel på negativ särbehandling (diskriminering) av äldre	7
Internationellt perspektiv	7
En sammanhållen diskrimineringslagstiftning	8
Åtgärder som bör vidtas.....	9

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en internationell äldrekonvention.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en samlad lagstiftning mot diskriminering av äldre i arbetslivet.¹
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om äldres tillgång till varor, tjänster och bostäder.¹
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att de förslag utredningen Senior 2005 fört fram om statligt språkbruk m.m. genomförs.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att statligt finansierad statistik inte bör innehålla några övre åldersgränser.²
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att vid utnämningar till olika uppdrag ska det vara vederbörandes kompetens och livserfarenhet som ska vara avgörande och inte den kronologiska åldern.¹
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att värdet av ideella insatser som anhörigvård redovisas i nationalräkenskaperna.²
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att forskning om hur äldres kompetens och livserfarenhet bäst kan tillvaratas i arbetslivet bör initieras.¹
9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att forskning bör initieras om livskvaliteten i samband med pensioneringen och om äldre människors relation till barn och ungdomar.

¹ Yrkandena 2, 3, 6 och 8 hänvisade till AU.

² Yrkandena 5 och 7 hänvisade till FiU.

Fel! Okänt namn på

Bakgrund

1900-talet var ett framgångsrikt sekel i många avseenden. Vi höjde t.ex. vår medellivslängd med 25 år, för män till 78 år och kvinnor 82 år. De flesta av de vunna åren är friska år. Visserligen finns i den yngre gruppen s.k. reparationsmedicinska behov. Höfter, knän, kranskärl och ögonlinser behöver bytas, men får man dessa behov tillgodosedda så kan man leva ett gott liv i många år efter ingreppen. Det är först under de sista levnadsåren man får mer omfattande hälsoproblem av olika slag.

Framgångarna innebär att äldre utgör en större resurs i samhället idag än för 100 år sedan, men den utnyttjas inte på grund av den negativa särbehandling äldre möter i dagens samhälle.

Arbetsliv och pensionering

När folkpensionen infördes 1913 med 67 år som pensionsålder var 5,1 procent av befolkningen 67 år eller äldre. Idag är siffran 12,2 procent. Att man valde åldern 67 år berodde inte främst på att vi inte orkade arbeta längre utan därför att man ansåg att samhället hade råd att betala pension till fem procent av befolkningen. Någon automatisk höjning av pensionsåldern med tanke på en ökning av medellivslängden byggde man inte in i systemet.

Pensioneringen är för många välkommen, man får möjlighet att utöva fritidsintressen, umgås med vänner och bekanta och engagera sig i ideella organisationer. Men cirka en tredjedel av de nypensionerade skulle enligt några av de enkätundersökningar som gjorts i Sverige ha velat fortsätta i arbetslivet helt eller delvis. De saknar den struktur, den sociala ställning och det sociala sammanhang som arbetet ger. När arbetslivet inte längre finns kvar förändras också fritidens värde. Alla upplever inte att det är positivt att gå in i en livslång semester.

Arbetsgivarnas intresse för att ha kvar äldre arbetskraft är svagt. 80 procent uppges i enkätundersökningar inte vilja ha kvar 65-åringar och äldre i arbetsstyrkan. Ericsson gav för några år sedan stora avgångsvederlag för att bli av med de flesta över 55. Nyligen erbjöd man motsvarande förmåner för att slippa medarbetare över 35.

I PrioriteringsCentrums skrift *Målsättningar och verklighet – vård och omsorg i kommunal regi* skriven av Tommy Svensson med diskussion och slutsatser av Per-Erik Liss (2006), finns en del om ålderdom, omsorgsberoende och livsperspektiv som är tänkvärdt. Här återfinns ett antal livsberättelser lämnade av kvinnor och män som passerat sin 80-årsdag. De bor kvar hemma men har alla stöd från samhället i någon form, som hemtjänst och färdtjänst. Livsberättelserna har ett gemensamt, kort uttryckt: att när man lämnar yrkeslivet går man från att vara "någon" till att betrakta sig som "ingen". Det är tiden som yrkesaktiv, som familjeförsörjare, som är värd att berätta om. När man inte längre behövs i dessa funktioner så förvandlas man till "ingen".

Världshälsoorganisationen (WHO) presenterade i början av 1980-talet de största hoten mot människors hälsa och välbefinnande. Bland de största hoten fanns känslan av att inte vara behövd. De riskgrupper WHO såg här var arbetslösa ungdomar och äldre som tvingades gå i pension mot sin vilja.

Kronologiska åldersgränser

Inom det allmänna pensionssystemet har vi rätt att gå i pension vid 61 års ålder och rätt att stanna kvar i arbetslivet tills vi blir 67 år. Inom statsförvaltningen används 70 år som övre gräns för att sitta i styrelser och kommittéer av olika slag. Erik Åsbrinks så kallade kodgrupp har föreslagit en 70-årsgräns vid val eller omval av ledamöter till bolagsstyrelser. Dessa åldersgränser är satta utan hänsynstagande till att vi är individer som lägger år till livet på olika sätt. En 55-åring kan vara lika lämplig eller olämplig för ett uppdrag som en 75-åring. Utredningen *Åldrepolitik för framtiden* (SOU 2003:91) – i dagligt tal kallad Senior 2005 – anser att kronologisk ålder inte säger mycket om hur en människa är eller fungerar – i varje fall inte sedan hon uppnått vuxen ålder.

Utredningen Senior 2005 konstaterar att många undersökningar och studier som genomförs av statliga myndigheter, kommuner och landsting har relativt lågt satta åldersgränser. Arbetsmarknadsstatistiken saknar uppgifter om 65-åringar och äldre. I samhällsekonomiska analyser avförs människor efter 65 år ofta automatiskt från den ”arbetsföra” eller ”produktiva” delen av befolkningen.

Åldersgränsen i SCB:s levnadsnivåundersökning (ULF) medför att det till stor del saknas kunskaper om välfärden bland de ca 200 000 personer i befolkningen som är 85 år och äldre. Det är den grupp som kräver störst insatser från samhället. Lärare som fyllt 65 år betraktas av kommunerna som för gamla för att undervisa. Åldersgränsen för läkare, tandläkare och sjukgymnaster för att få avtal med Försäkringskassan är 70 år och tar inte hänsyn till vederbörandes förmåga att fortsätta i sitt yrke.

Myter om åldrandet

I utredningen Senior 2005 återfinns ett avsnitt om myterna om åldrandet. Det finns både medvetna och omedvetna myter om åldrandet, vad det för med sig och vad äldre människor kan och bör göra. Sociologen Lars Tornstam vid Uppsala universitet ser myterna som uttryck för dolt förakt för svaghet i ett prestationsinriktat samhälle. Andra menar att myterna mer har sin grund i människors egen rädsla för åldrandet eller i okunskap och slentriantänkandet.

Professor Lars Andersson vid Linköpings universitet har tagit fram vilka synonymer våra mest använda ordböcker ger till ordet ”att åldras”. Några positiva ord fann han inte, bara negativa som: vissna, ha sett sina bästa dagar, överleva sig själv, tackla av, gubba till sig, bli senil, avtyna, bli gammal och komma upp i åren. Även i statens, landstingens och kommunernas publikat-

Fel! Okänt namn på

ioner används ordet "äldre" huvudsakligen i sammanhang som gäller behov av vård och omsorg, inte som en resurstillgång. Bilden av livet som en trappa med 50-åringen på krönet ger intrycket av att efter 50-årsdagen går det oupphörligt utför. Forum 50+ har redovisat de vanligaste myterna, som är hinder för att nyanställa äldre. De är:

- ? Äldre kan inte lära nytt. (Forskning visar att det inte finns någon åldersgräns när förmågan att lära nytt upphör. Inläringen har mer att göra med individen än åldern.)
- ? Äldre klarar inte stress "att jobba mot deadline", klarar inte ojämn arbetsbelastning. (Stress är inte direkt åldersrelaterat utan individuellt relaterat.)
- ? Äldre är inte flexibla. (Valundersökningar av bl.a. Sören Holmberg visar att gruppen över 60 år byter politiskt parti i något högre utsträckning än andra grupper.)
- ? Äldre är inte produktiva och effektiva. (Forskning visar att 50-plusgruppen utför manuellt arbete långsammare än de yngre grupperna men är noggrannare. I kraft av sin erfarenhet gör de mindre fel och slutprodukten blir lika bra som andra åldersgruppers.)
- ? Äldre är rädda för ny teknik. (Nuvarande äldregeneration har inte fått samma möjlighet som yngre att träna på den nya tekniken från barnåldern, men rädsla för teknik är inte heller åldersrelaterat.)

Utredningen Senior 2005 drog slutsatsen att det finns åldersbarriärer i Sverige, både när det gäller yngre och äldre. När det gäller äldre "tycks det finnas ett osynliggörande av åldrandet och äldre människor i det offentliga livet som utgör en negativ särbehandling genom att beskära den bild av verkligheten som behandlas i bland annat politik och massmedier och begränsa utvecklingen av tjänster och produkter för människor i högre åldrar".

Massmedierna

Den internationella journalistfederationen IFJ, där Svenska Journalistförbundet är medlem, har antagit en deklaration med principer som journalister bör beakta i sitt arbete. Här anges att journalisten ska göra sitt yttersta för att undvika diskriminering på grund av ras, kön, sexuell läggning, språk, religion, politisk eller annan åsikt samt nationell och social härkomst, men ålder nämns inte här. I medierna förekommer schablonbilder och osynliggöranden på grund av hög ålder. Bilder presenteras som avses representera en hel åldersgrupp utan hänsyn tagen till de individuella variationerna inom denna grupp. Ålder anges ofta när någon utsetts till ett toppjobb utan att åldern är relevant i sammanhanget.

Äldre människor är i princip osynliga i det offentliga rummet. Medieforskaren von Feilitzen har i en studie visat att personer över 65 år endast utgjorde fyra procent av samtliga medverkande i TV trots att de utgör 17 procent av befolkningen.

Exempel på negativ särbehandling (diskriminering) av äldre

Det finns fallbeskrivningar som belyser hur äldre diskrimineras i det svenska samhället när det gäller tillgång till varor och tjänster. Det finns äldre som rapporterat ha fått vänta längre än yngre på en operation på grund av att de anses "ha tid att vänta". Också i försäkrings- och domstolsärenden finns exempel på längre väntetid för äldre. Äldre har nekats få köpa varor på avbetalning, t.ex. glasögon, därför att de "bara" har pension och inte lön från arbete. Det finns äldre som kan vittna om svårigheter att få låna pengar i bank trots att de haft säkerhet i hus samt att få köpa bostadsrätt för de pengar de skulle kunna få för sin villa.

Forskning har visat att regelbundna mammografiundersökningar av kvinnor i åldern 40–75 möjliggör tidig upptäckt av bröstcancer och därmed minskad dödlighet i sjukdomen. Socialstyrelsen prioriterar mammografi för åldersgruppen 40–74 år men vid många sjukhus har man satt den övre gränsen till 69 år. Som exempel kan nämnas Göteborg, Karlstad, Skaraborg, Örebro och Östersund. Därmed utesluts kvinnor 70 år och äldre från undersökningen, vilket är att betrakta som diskriminering.

Åldersgränsen för bilstöd och LSS är 65 år trots att många äldre med funktionshinder har behov av dessa insatser. Detta är också att se som negativ särbehandling av äldre. Också inom äldreomsorgen förekommer diskriminering. Möjligheten att duscha regelbundet, komma ut i friska luften, själv få väja sin bostad, kunna stänga dörren om sitt eget rum, som många yngre tar för självklart, nekas många äldre i vårt land.

Internationellt perspektiv

Medan t.ex. förbud mot diskriminering på grund av kön, sexuell läggning och etniskt ursprung har en självklar plats i lagar och internationella överenskommelser så har ålder inte funnits med på samma sätt. Ålder nämns till exempel inte i FN:s stadga om de mänskliga rättigheterna från år 1948. Den europeiska konventionen angående skydd för mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) innehåller ett stadgande om diskriminering men listan på diskrimineringsgrunder är inte fullständig. Diskrimineringsgrunder som funktionshinder, ålder och sexuell läggning anges inte direkt.

Inom EU har diskriminering på grund av ålder aktualiserats under senare år. I den stadga om de grundläggande rättigheterna i Europeiska unionen som antogs år 2000 ska diskriminering på grund av bland annat ålder vara förbjuden. Här anges dessutom att unionen erkänner och respekterar de äldres rätt att leva ett värdigt och oberoende liv och att delta i det sociala och kulturella livet.

Genom Amsterdamfördraget år 1997 infördes en artikel i fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen (EG-fördraget) som ger rådet befogenhet att vidta lämpliga åtgärder för att bekämpa diskriminering på grund av

Fel! Okänt namn på

kön, ras, etniskt ursprung, religion eller övertygelse, funktionshinder, ålder eller sexuell läggning (artikel 13). Med stöd av denna artikel antog EU:s ministerråd i november 2000 ett direktiv om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet. Här ingår bland annat ålder. Direktivet är ett minimidirektiv, vilket innebär att medlemsstaterna kan införa regler som går längre än vad som anges i direktiven. Direktivet skulle vara genomfört i nationell rätt i december 2003, med undantag för ålder och funktionshinder för vilka uppskov kunde medges till december 2006. Sverige har begärt sådant uppskov.

Erfarenheter från Irland, Australien, Belgien och Ontario (USA) visar att lagstiftning mot åldersdiskriminering både kan skapas och vara effektiv. Som exempel på vad man gjort i andra länder kan nämnas Frankrike där man lagstiftat om ett system där namn, etniskt ursprung, kön och ålder inte ska framgå av ansökningshandlingarna. Sedan Finland fick en lagstiftning mot åldersdiskriminering visar data att diskriminering på grund av ålder är fyra gånger så vanlig som diskriminering på grund av kön. I USA får ålder inte användas som kriterium vid anställning. Där är det endast bedömning av kompetensen för uppdraget som är avgöranden.

En sammanhållen diskrimineringslagstiftning

Med anledning av EU-direktivet från år 2000 tillsattes i Sverige en utredning ”*Diskrimineringskommittén*” som gav sitt slutbetänkande i februari 2006 (SOU 2006:22). Utredningen sändes på remiss våren 2006 med remisstid till 2006-09-29.

Utredningen föreslog en sammanhållen diskrimineringslagstiftning som innebär att samtliga lagar som reglerar förbud mot diskriminering ska sammanföras till en lag och att en gemensam ombudsmannamyndighet tillskapas. Det här är rationellt och torde gagna en enhetlig tolkning och tillämpning av lagstiftningen. Genom en sammanhållen diskrimineringslagstiftning underlättas dessutom bedömning av fall där flera diskrimineringsgrunder föreligger, t.ex. en äldre person med funktionshinder. Till skillnad från övriga diskrimineringsgrunder har utredningen inte tagit med sådant som inryms under begreppet varor, tjänster och bostäder för diskriminering på grund av ålder. Detta är en brist med tanke på de rapporter som finns om diskriminering av äldre vid till exempel avbetalningsköp, banklån, köp av bostadsrätt m.m. Utredningen tycks ha ansett det varit för svårt att ta med varor och tjänster i lagstiftningen. Det finns dock länder som funnit detta fullt möjligt, till exempel Irland. Det är fullt möjligt att i en lag innefatta sådant som boende, utbildning, hälso- och sjukvård, omsorg, försäkringar och andra finansiella tjänster, transport, licenser, annonsering, sport och rekreation m.m. Undantag kan göras när det är motiverat med särskilda förmåner för att kompensera för nackdelar. Som exempel på detta anges reducerade biljettpreiser för buss, tåg och teater för pensionärer.

Åtgärder som bör vidtas

Barns rättigheter tillvaratas bland annat genom barnkonventionen. Äldre har däremot inte samma skydd. Visserligen antog FN:s 46:e generalförsamling 1991 en resolution (nr 46/91) som innehåller en deklaration med principer för äldre personer och som ligger till grund för de nationella målen för den svenska äldrepolitiken. Likaså erkänner Europeiska unionen genom artikel 25 i EU-stadgan att rätten för äldre att leva ett värdigt och oberoende liv och att delta i det sociala och kulturella livet ska respekteras. Europarådets europeiska sociala stadga innehåller en artikel om skydd för äldre, men antagandet av en internationellt accepterad äldrekonvention skulle stärka äldres ställning i samhället. Sverige bör inom ramen för sitt arbete i FN verka för införandet av en sådan konvention.

En samlad diskrimineringslagstiftning behöver införas med ålder som en av flera diskrimineringsgrunder. Den bör omfatta inte bara arbetslivet utan också tillgång till varor, tjänster och bostäder. Senior 2005:s förslag för att synliggöra och bekämpa negativ särbehandling på grund av hög ålder bör genomföras. Det innebär att

- ? det statliga språkbruket om åldrande och äldre människor måste ses över och förbättras så att staten föregår med gott exempel på hur grundlagens förbud mot diskriminering på grund av ålder ska tillämpas i det offentliga livet,
- ? översynen av det statliga språkbruket bör även omfatta förtydligande och utmönstringar av formuleringar i lagtexter som för negativa stereotyper om åldrandet och äldre människor vidare,
- ? i anslutning till arbetet med att se över det statliga språkbruket bör det anordnas seminarier eller liknande med företrädare för branschorgan, professionsföreträdare och företag som arbetar med massmedier eller reklam och som har egna riktlinjer där diskriminering på grund av ålder kan ingå,
- ? statligt finansierad statistik bör inte innehålla några övre åldersgränser.

Kompetens och livserfarenhet och inte kronologisk ålder bör vara avgörande vid när man utser människor till olika uppdrag.

I regeringsförklaringen 2006 står det att den som vill ska uppmuntras att jobba vidare. Seniorernas kunskaper och erfarenheter är en resurs i arbetslivet och för hela samhället. Det är ett viktigt och normgivande ställningstagande. För att synliggöra värdet av äldres ideella insatser till exempel anhörigvård – anhöriga uppskattas stå för 70 procent av äldreomsorgen – bör dessa redovisas i nationalräkenskaperna. Forskning behövs som underlag för att på bästa sätt kunna tillvarata de äldres kompetens och livserfarenhet. Studier bör till exempel genomföras av hur arbetsmiljö och familjesituation påverkar kvinnor och deras möjlighet att arbeta upp till pensionsåldern och därefter.

Forskning behövs för att belysa vad som händer med livskvaliteten i samband med pensioneringen. Forskning behövs också för att belysa äldre människors relation till barn och ungdomar, inte minst far- och morföräldrars relation till barnbarn och deras stöd till föräldrarna.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 24 oktober 2006

Barbro Westerholm (fp)